

Araştırma Makalesi / Research Article

KENTSEL PERİFERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE ENTEGRASYONUNDA STK'LARIN ÜSTLENEBİLECEĞİ ROLLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nureddin NEBATI*

AN EVALUATION OF THE POSSIBLE ROLES OF NGO'S IN THE TRANSFORMATION AND INTEGRATION OF URBAN PERIPHERY

Özet

Bu çalışmanın amacı, günümüz kent sorunlarını merkez ve çevre ikiliği üzerinden açıklayarak bu sorunların çözümü için STK'lar tarafından atılabilecek adımları genel hatlarıyla ortaya koymaktır. Kentlerin merkez ve çevre alanları kendilerine özgü yaşam tarzları, yerleşim biçimleri ve sorun alanları barındırmaktadır. Türkiye kentlerinde merkez ve periferi alanları tarihsel süreç içerisinde köyden kente göçle şekillenmiştir. Kentsel dönüşüm ile birlikte periferilerde görülen yaşam tarzları ve yerleşim biçimleri de dönüşmüştür. Periferi yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Yeniden tanımlanma sürecinde oluşabilecek sorunları ortadan kaldırmada ve sürecin kontrol altında gitmesini sağlamada STK'lara önemli görevler düşmektedir. STK'lar yürütecekleri çeşitli program ve çalışmalarla periferinin sorunlarını rehabilite edebilir ve merkez ile çevrenin birbirine eklemlenmesini sağlayabilir. Böylece kentsel dönüşüm, fiziksel bir sürecin ötesine geçerek kentin her alanında görülen bir sosyal bütünleşmeye dönüşebilir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Merkez, Çevre, STK, Rehabilitasyon.

Abstract

The aim of this study is to explain today's urban problems through the central and peripheral dichotomy, and to list the steps that can be taken by NGOs for the solution of these problems. The central and peripheral urban districts have their own lifestyles, settlement patterns and problematic areas. Throughout the history, central and peripheral urban areas in Turkey have been shaped by migration from villages to cities. With the urban transformation, the lifestyles and settlement patterns seen in the peripheries also began to evolve. The periphery is being redefined. NGOs have important duties in eliminating the problems that may occur during the re-definition process, and ensuring that the process goes under control. Through various programs and studies, NGOs can rehabilitate the

* Dr., T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, e-posta: nnebatı@hmb.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3349-4986>.

Makale Gönderim Tarihi: 07.04.2019 <https://doi.org/10.11616/basbed.v20i53206.550367>

Makale Kabul Tarihi : 11.01.2020

problems of the periphery, and ensure the central and environmental integration. Thus, urban transformation can go beyond a physical process, and become a social integration in all areas of the city.

Keywords: Urban Transformation, Center, Periphery, NGO, Rehabilitation.

1. Giriş

Periferi, bir başka deyişle "çevre" kavramı, birbiriyle ilişki içinde anlaşılabilir kavramlardır. Biri olmadan diğeri tasavvur etmek mümkün değildir. Bu sebeple, çevrenin konumu her zaman merkezle olan ilişkisi üzerinden tarif edilir. Merkez ilişkinin belirleyeni, çevre belirlenendir. Çevre aynı zamanda öteki olmayı, sosyal dışlanmayı, tecridi, toplumsal muhalefeti de temsil eder. Ayrıca konum olarak merkeze yakın olan bir birim, değer sistemi olarak çevreyi temsil edebilir ya da bunun tam tersi de mümkündür. Dolayısıyla periferi kavramı; ötekilik, düzensizlik, denetimsizlik ve lokallik gibi pek çok yan anlam barındırmaktadır.

Kentsel çalışmalarda ve kent teorilerinde karşımıza çokça çıkan merkez-çevre kavramı esasen sadece mekânla ya da lokasyonla ilgili kavramlar değildir. Nitekim 20. yüzyılda merkez-periferi modelleri öncelikle bölgeler arasındaki eşitsiz ekonomik ilişkileri izah etmek için ortaya atılmıştır (Friedmann, 1972). Bu görüşe göre, merkez ile çevre öncelikle barındırdıkları yenilik/inovasyon olanakları bakımından birbirinden ayrılan sistemlerdir. Merkez iktidara, üstünlüğe ve itibara tekabül eder. Çevre ise merkeze tabi bir halde, iktidar ve yenilikten/inovasyondan mahrum bir yapı sergiler (Rogers, Castree and Kitchin, 2013).

Yukarıda değinildiği gibi, merkez ile çevre birbirlerini var eden kavramlardır, dolayısıyla merkezi bir mekânda çevreye ait dinamikler ve değer örüntüleri gelişebilir; ya da tam tersi bir şekilde, çevre olarak değerlendirilen, kent merkezine uzak bir lokasyonda merkezi temsil eden yaşam biçimi ve değer örüntüleri gözlemlenebilir. Dolayısıyla kentsel periferiden bahsetmek, her zaman konum olarak kent merkezine uzak mahallelerden bahsetmek anlamına gelmez. Kentsel periferi, kente özgü ötekiliği, kentsel hiyerarşi içinde üreten, özellikle kent yoksullarının belirli dönemlerde kümelenildiği ve böylece bakımsız, denetimsiz, çöküntü alanlarının oluştuğu mahalle ya da semtlerdir. Üstelik kentsel periferiyi mesken edinen unsurlar çoğu durumda tecrit edilmiş cemaatler yaratır ve "kendilerini anlama tarzları bu tecritle iç içe geçer" (Sennett, 2014). Haliyle, kentsel periferi sadece mekânsal bir konumlamaya işaret etmez, aynı zamanda da kimliğin kurucu bir ögesidir.

Merkez-çevre gelişimine Türkiye bağlamında genel hatlarıyla bakacak olursak şu hususun öne çıktığını görürüz: Her ne kadar gecekondulaşma Türkiye’de 1940’larda başlayan bir olgu olsa da bunun yaygınlaşarak Türkiye’de kent periferisinin oluşmasına yol açması 1950’lerin sosyoekonomik koşullarında gerçekleşmiştir (Akçay, 1974; Şenyapılı, 2006; Sönmez, 1996). Nitekim 1951 yılında İstanbul’daki gecekondu sayısı 8.500’e ulaşmıştı (Erginöz, 2002: 35). 1960’lı yılların başında İstanbul artık tam anlamıyla bir “yarı gecekondu şehri” haline gelmişti. Karpat’a göre; kentteki konutların yaklaşık %40’ı gecekondu oluşturmaktaydı (Karpat 2003: 33). Kırsal ekonomik faaliyetlerin artan nüfus için yeterli iş olanakları barındırmamasının yarattığı olumsuz koşullar artmıştır. Bununla birlikte kentlerdeki büyüme iş olanakları açısından çekici koşullar yaratmıştır. Bu koşulların sonucu olarak köyden kente yönelik ilk büyük göç dalgası gerçekleşmiştir (Adaman ve Keyder, 2006: 23). Kentlerin bu kitleyi absorbe edecek koşulları oluşmadığından, birinci kuşak göçmenler kendi çözümlerini kendileri üretmiş, kentin çeper alanlarına gecekondu inşa etmiştir. Çeperdeki bu göçmen mahallerinin en karakteristik özelliği hemşerilik ilişkilerine dayalı oluşudur ve bunun sonucunda, bu mahalleler adeta göçmenlerin kendi köylerine dönüşmüş ve tam anlamıyla kentsel vasıf kazanamamıştır. Öte yandan, bu kitle hiçbir zaman 1980’lerin “yeni kent yoksulları” gibi köksüz ve dayanaksız değildir. Bir tampon mekanizma olarak kullandığı gecekondu mahalleleri içinde kümelenmekte, bir dayanışma sistemi üretmekte, bu ilişkileri koruyucu bir koza gibi görerek, zaman içinde kente tutunmaya çalışmışlardır. Öyle ki tecrit edilmişliklerinden ve “bu şekilde ayrı tutulmalarından yeni topluluk biçimleri yaratan ve toplumsal aktörler sıfatıyla tecrit edilmiş olmaktan bir menfaat elde eden” unsurlar olmuşlardır (Sennett, 2014). Ancak 70’lerden itibaren bu sistem çözülmeye başlamıştır. Yerleşimciler kamu arazilerini dahi istila etmek için o yörede bir çeşit iktidar kurmuş olan kişilere para ödemek zorundaydı. Yeraltı örgütleri ile ilişki içindeki girişimciler kamu arazilerini denetim altına almaya, arazi satmaya ve her türlü inşaat işini tekellerine almaya başlamıştır (Yönder, 1998: 62).

1970’lerde, 1950 ve 60’lı yılların tampon mekanizmalarının hepsi yıkılmış, bu anlamdaki gecekondulaşma süreci sona ermiştir. Nitekim alt yapı hizmetlerinin de ilerlemesiyle gecekondu bölgeleri gelişmiş, kimi gecekondu apartmanlara dönüşmüş ve gecekondu semtleri kentsel rant paylaşımının bir nesnesi olmuştur. İkinci kuşağı oluşturan 1980 sonrasında kent göçmenleri, kendilerini destekleyecek bir sosyal sistemden yoksun olduklarından, kentle daha saldırgan bir ilişki kurmuşlardır. Kendilerinden başka güvenecekleri kimse yoktur ve bu

keskin varlık-yokluk mücadelesi içinde ayakta kalabilmek için pek çok yolu denemişlerdir.

Öte yandan 1980’li yıllarda kent merkezinin eski binaları yeni orta ve üst sınıfların ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamaktadır. Kent merkezinde artışa geçen “yeni yoksulluk” olgusu karşısında kendini güvende hissetmeyen üst sınıflar kent çeperlerinde yeni ve lüks sitelere taşınmaya başlamıştır. Orta sınıf kültürünü ve kapalı site olarak tabir edilen yerleşim adacıkları Keyder ve Öncü (1993), Öncü (1997), Ayata (2002), Öncü (2005), Danış ve Pérouse (2005), Geniş (2007), Bartu-Candan ve Kolluoğlu (2008), Pérouse (2014), gibi yazarlar tarafından mercek altına alınmıştır. Orta ve üst sınıfın çeperlere göçü ile boşalan kent içi mahallelere ise, yeni yoksullar yerleşmiştir. Bu dönem önemli bir yarılma yaşanmıştır. Kent merkezindeki kimi mahalleler tamamen periferik öğelerin hâkimiyetine girerken, çeper mahalleler “yerleşik kentliler”in yeni mekânları olmuştur.

1990’larda Güneydoğu’daki terör olaylarının yoğunluğu nedeniyle köyden kente doğru çok yoğun bir göç dalgası gözlemlenmiştir. Bu yeni kitle de “iç varoş”lara yerleşmiş, kentin içindeki çöküntü alanları tamamen kentten kopmuş, yoksulluk ve yoksunluğun toplumsal değerleri ve ahlaki çöküntüye uğrattığı, getto benzeri, kriminal, tecrit edilmiş ve harap mekânlar haline gelmiştir. Artık gecekondular “köylü göçmen”in ya da “kent yoksulu”nun konutu olmaktan ziyade “tehlikeli ve sakıncalı Ötekiler”in, yani radikal grupların, teröristlerin, “suça bulaşmışların mekânı” olarak mimlenmeye başlamıştır (Aslan ve Erman, 2016: 141).

Kentsel dönüşüm süreci üzerine tartışmalar Türkiye’de 1999 depremi sonrası artmış ve 2012 yılında 6306 sayılı kentsel dönüşüm yasasının yürürlüğe girmesinden sonra bu alanda yepyeni bir süreç başlamıştır. Kentsel dönüşüm sürecinin amacı “afet riski altındaki alanlar ve riskli yapıları standartlara uygun ve güvenli yaşama çevrelerine” dönüştürmek olarak tanımlansa da, bu sürece salt fiziksel bir değişim olarak bakmak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Kentsel dönüşüm kentteki bölünmüşlüğe ve çöküntü alanlarında yoksulluğu, yoksunluğu ve sistem dışılığı sürekli olarak üreten çevreyi yeniden kurmaya ve bu bağlamda kent yoksulluğunun yol açtığı patolojileri rehabilite etmeye yönelik bir hamledir.

Kentsel yenileme projeleri kapsamında çöküntü alanlarının yeniden yapılandırılması süreci iki şekilde çözülmektedir. Bunlarda ilki “başka alana taşıyarak dönüşüm/yenileme”, diğeri ise “yerinde dönüşüm/yenileme”dir. Başka alana taşıyarak yenileme seçeneğinde, çöküntü alanlarında yaşayan kentliler asgari yaşam alanı kalitesini eksen

almış toplu konutlara yerleştirilmektedir. Bu vesileyle bütün kente yayılan asgari bir yaşam alanı kalitesi yakalamak, yoksulluk ve yoksunluğu müzmin olarak üreten mekânları yenilemek ve kentsel bütünlüğü sağlamak hedeflenmiştir. “Yerinde dönüşüm/yenileme” sisteminde ise hak sahipleri konutların yenilenmesi tamamlanana kadar geçici ya da kiralık konutlarda kalmaktadır.

Periferinin rehabilitasyonu meselesi çok boyutlu bir husustur; kent içi yerleşim bölgelerinden toplu konutlara yerleştirilen yeni yerleşimciler beraberlerinde getirdikleri pek çok kronik sorunla ve bu taşınma sürecinin ürettiği pek çok yeni problemle boğuşmak durumundadır. Yaşam alanına uyumdan, ekonomik sorunlara, kültürel kaynaşma problemlerinden, psikolojik destek terapilerine kadar geniş alanlar içeren rehabilitasyon süreci maalesef şimdilik daha çok fiziksel boyutuyla gerçekleşmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinin ürettiği yeni sorunları karşılama konusunda maalesef ne sivil toplum ne yerel yönetimler yeterince yetkin değildir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm süreci eksik işlemektedir. Bu süreç bütünlük ve eşgüdüm içinde tüm boyutlarıyla ele alınmazsa kentsel dönüşümüne harcanan büyük yatırım ve enerji heba olma riski taşımaktadır. Yerel yönetimlerin özellikle kentsel dönüşüm alanlarına ilişkin, her alanın kendi özgün sorunlarını içeren konularda STK’lar ile elbirliği içinde çok boyutlu ve uzun süreli çalışmalar gerçekleştirmesi ile birlikte uyum süreci çok daha başarılı olacak, kentleşmenin yarattığı müzmin problemler büyük oranda hafifleyecektir. Bu çalışmanın amacı, STK’ların doldurmakta yetersiz ve pasif olduğu bu boşluğa dikkat çekerek, kentsel dönüşüm gibi periferinin rehabilitasyonuna yönelik köktenci çözüm önerileri hayata geçirilirken karşılaşılan yeni durumlar ve zorluklarla baş etmede STK’ların daha aktif bir şekilde yer almasının gerekliliğini analiz etmektedir. Ek olarak, işaret edilen bu gerekliliğin nasıl yerine getirilebileceği hususunda birtakım önerilerde bulunulacaktır.

2. Periferi Kavramı Üzerine

Periferi kavramının sözlükteki anlamı “kıyı”, “çevre”, “kenar” ve “uç” demektir. Çevre özü gereği bir şeyin parçasıdır. Çevrenin olabilmesi için ortada bir merkezin konumlanması gerekmektedir. Kenar merkezle ikilik halinin bir tezahürüdür, merkezden ötededir, çevrededir. Genel kabule göre, merkez cazibeyi, itibarı, iktidarı, gücü; kenar ise istenmeyeni, dışlanmış, madunu temsil eder. Merkez güçlü olanın mekânıdır, olanak ve imkânların biriktiği alandır. Merkezden uzaklaştıkça zenginliğin, popülerliğin, imkân ve olanakların dışına gidilir. Merkez odak noktasıdır, çevre konumunu ve adımı merkezle ilişkisinden almıştır. Yani merkez

belirleyen, güçlü ve egemen olandır. Kenar ise varoluşu gereği dışsallığı, lokalliği ve ötekiliği simgeler (Duman, 2014: 55).

Sosyal bilimler literatüründe, Edward Shils merkez çevre modelini toplumsal analize dahil eden ilk isimlerden olmuştur (Güener, 2007: 37). Shils'in tezini dayandırdığı *Merkez ve Çevre* isimli meşhur çalışmasında toplumun merkezinin, "ekolojik alan" olarak da tanımlanabilecek çevre alanlar üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu tez, ayrıca Friedmann ve Alonso (1964) gibi sosyal coğrafya alanında çalışan kuramcılar tarafından temel alınmış ve kentsel bölgeler konusunda çeşitli argümanlar ortaya atılmıştır. Bu bağlamda merkez, coğrafi bir konum üzerinden değil, inançlar ve değerler silsilesi üzerinden tanımlanmıştır. Egemen olan ve seçkinlerce üretilip tüm topluma yayılmaya çalışılan değer ve inançları tasvir eder. Ayrıca Friedmann ve Wulff'un kuramlaştırmasına göre, merkez ile periferi arasında farklı mahiyette ilişkiler mevcuttur. Merkez, periferi üzerinde birtakım etkilerde bulunur. Bu etkiler tahakküm, bilgi, psikoloji ve modernizasyon bağlamında izah edilir. Buna göre merkez, sermayeyi, sosyal ve doğal kaynakları sürekli kendinde toplayarak periferi üzerinde tahakküm kurar. Ayrıca merkez barındırdığı nüfus, üretim ve arz-talep potansiyeli itibarıyla çeşitli sosyal aktörler arasında daha fazla bilgi alışverişinin gerçekleştiği bir bölgedir. Keza bu etkiler merkezdeki aktörlerin psikolojik olarak daha güçlü ve daha esnek olmasına yol açar, ki bu da merkezin modernizasyonun dönüştürücü etkilerine daha açık olmasını sağlar (Friedmann ve Wulff, 1976). Buna karşılık, çevre muhalif bir öz barındırma potansiyeli taşır ve "merkezce" üretilen değerlerle uyumsuzluk ya da itaatsizlik geliştirebilecek bir yapısı vardır. Yekpare değildir, bütünlük arz etmez (Shils, 2002: 88).

Bütün bu etkilerin neticesinde, bir kentsel sistemde kaçınılmaz olarak kültürel heterojenliğe ve bölgesel farklılaşmaya sebep olan güçler ortaya çıkar. Kültürel heterojenlik arttıkça da kent sistemi içindeki kültürel farklılaşmalar büyür (Harvey, 2013: 89). Kültürel farklılaşmalar, kentsel sistem içinde, merkez ile çevre arasındaki değerlerin tedricen ayrışmasına yol açar. Bunun sonucu olarak, çevrenin kendini dezavantajlı hissetmesi ile birlikte, merkezin değer sistemi aktif olarak reddedilmese bile, merkez ile çevre arasında kesintili, kısmi ve zayıf eklemleme süreci oluşabilmektedir. Bu durumda yukarıdan aşağıya doğru yönelen ve alt unsurlarca da kısmi olarak sahiplenilen ve hatta bazen de merkezden çok uzakta kalmanın getirdiği dezavantajlı konum nedeniyle reddiyeye dönüşen bir değer üretimi süreci yaşanır. Toplumun eşitsiz yapısı arttıkça yani "zirvedekiler ile onların altındakiler" arasında kesif ayırım üreten toplumsal dokularda, merkezden uzaklaştıkça sisteme yönelik nıza da

zayıflayacaktır (Shils, 2002: 86-92). Halbuki bir bireyin, bir kaynaklar sistemi olan kentten yararlanmasını sağlayacak çeşitli kültürel değerlere ve bilişsel becerilere sahip olması gerekir. Birey, kendisini kentsel kaynakları kullanmaya sevk eden değer sistemlerine sahip olmalıdır (Harvey, 2013). Aksi takdirde, bölgesel farklılıkların gitgide derinleşmesi ve uyumsuzlaşması neticesinde, kentsel sistemin zamanla çıkmaza girmesi kaçınılmazdır.

3. Türkiye’de Kent Periferisinin Oluşumu ve Dönüşümü

Yukarıda değinildiği gibi, merkez-periferi ayrımı salt mekân üzerinden işlememektedir, bu ikisi arasında aynı zamanda ciddi ekonomik, sosyal, kültürel farklılıkların da olduğu varsayılmaktadır. Yoksulluğun ve yoksunluğun belirli bir mekân üzerinde yoğunlaşması söz konusu farklılıkların büyük oranda artmasına yol açacaktır.

Türkiye’de kent periferilerinin nasıl oluştuğu, Türkiye’nin kentleşme dinamikleri ve tarihi ile doğrudan bağlantılıdır. Türkiye’de modern anlamda kentleşme 1850’lerde İlhan Tekeli’nin (2014: 5) “utangaç modernleşme” olarak değerlendirdiği bir süreçte başlamıştır. Türkiye’nin kentleşme süreci bağlamında, II. Dünya Savaşı sonrası dönem bir milattır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentleşme eğilimi bütün dünya ölçeğinde olduğu gibi Türkiye’de de artmıştır. Ancak Türkiye’nin kentleşme hızı olağanüstü seviyededir. Tekeli’ye (2014: 6) göre, Türkiye’nin kentleşme hikayesinin dünyada örneği yoktur çünkü kentli nüfus oranı %20’den %80’lere tırmanmıştır. 1927 yılında toplam nüfusun sadece %24,2’si kentlerde yaşarken, bu oran 1950 yılında %25’e, 1980 yılında %43,9’a ve 2010 yılında %75,5’e çıkmıştır (Demir ve Çabuk, 2010: 194). Bunca artışa dünyadaki en yakın örneklerden biri Latin Amerika’dır, ki bu bölgede bile kentleşme %40’dan %80’e tırmanmıştır (Tekeli, 2014: 6). Öyle ki İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye’de sadece tek bir kentin nüfus artış oranı %6 iken savaş sonrası bu büyüme hızı bütün kentlere yayılmıştır (Tekeli, 2014: 7).

İlk kuşak göçmenler çoğunlukla yoksul mülksüz köylülerden oluşuyordu. Bu dönemde gecekondu oturan, çoğu enformel çalışan bu kesim sanayi yatırımcılarına ucuz iş gücü sunmuştur (Adaman ve Keyder, 2006: v). Bu dönemde gecekondu semtlerinde yaşayanlar “köylü” olarak değerlendirilip ötekileştirilmiştir. Bürokratlar ve kentin orta sınıfları bu kitleden haz etmemiş, “geldikleri gibi gitsinler” anlayışı benimsemiştir (Tekeli, 2014: 7). Gecekondu ailesi kentli aileler ile sürekli karşılaştırılmış ve kentle bütünleşip bütünleşmedikleri bu karşılaştırma ilişkisi üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır. Gecekondululara yönelik üstenci bakış açısının bir tezahürü olarak bu dönemlerde gerçekleştirilen

anketlerde gecekonduların halkın sinemaya, tiyatroya, konsere gitme alışkanlıkları sorgulanmış, böylece gecekonduların karşısında okuyan, sanat seven “aydın” bir kentli ikiliği yaratılmıştır. Buna karşılık gecekonduların ötekini “köylü” zevklerinden bahsedilerek, farklı yaşam tarzı nedeni ile kültürel olarak aşağıda olduğu vurgulanmıştır (Erman, 2004).

1980’lerle birlikte gecekonduların oluşumu süreci farklılaşmış, “gecekonduların sahipleri” ve “gecekonduların kiracıları” ortaya çıkmıştır (Adaman ve Keyder, 2006: v). Bu yeni dönemin göçmenleri, 1950’lerin köyle kent arasında kalmış gecekondulara, geleneksel ilişkilere ve hemşerilik hukukuna dayanarak kentliliğe geçişte tampon mekanizmalar kullanan birinci kuşaktan oldukça farklıdır. Kentlerin büyümesi ve kentleşmenin gelişmesi ile birlikte geçmişin derme çatma gecekondularını dönüşüm geçirmiş, mekânların değeri artmış ve ciddi bir rant kapısına dönmüştür. Gecekonduların büyüme, alt yapısal olarak gelişmeye başlamıştır. Bunu müteakiben bu bölgelerde apartmanlaşma başlamıştır.

Araziler üzerinde birçok kesim talepte bulunduğu için, yeni göçmenler gecekondular yapabilecekleri bir yer bulmakta zorlanmaktadır. Yeni gelenler köksüzdür. Ne hemşerilik ilişkilerine ne köyleştirilmiş çeper mekânlara tutunma olanakları yoktur. Artık kentlerde gecekonduların inşaatları görünmemektedir. Kentsel dönüşüm projeleri adı altında eski gecekondular apartmanlaşmakta, böylece eski göç edenler yeni göçmenler üzerinden rant sağlamaktadır. Dolayısıyla yeni göçmenler kendilerini yoksulluk, köksüzlük içinde ve dayanışma ağlarının dışında bulmuşlardır. Çünkü onlar artık kira ödemek zorundadır. Kiracı olarak eski gecekonduların mahallelerine gelenler 1980 öncesi dönemin göçmenlerinin oluşturduğu hemşerilik ilişkilerinin koruyucu ağından çok daha az faydalanabilmektedir. Dolayısıyla yeni göç edenler kentle ve yoksullukla yalnız başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

80 sonrasında göç eden göçmenlerin başlıca özellikleri şunlardır: Köyle bağları artık tamamen kopmuştur, köyden kente entegrasyon sürecinde destekten yoksunlardır, çoğunlukla bütün bir aile toplu olarak göç etmektedir, bu karar hazırlıklı bir şekilde değil dışsal etmenlerin dayatması nedeniyle zorunlu ve dolayısıyla da hazırlıksız bir şekilde alınmıştır. Bu kitlenin kentlilik deneyimi çok sınırlı olduğu ve tampon geçiş mekanizmalarından azade olduğu için kentlerde kullanabileceği bilgi ve deneyime sahip değildir (Koyuncu, 2011: 29). Bu göçmenlerin bir kısmı eski gecekonduların kiracısı olarak kötü koşullarda yaşamaya çalışmıştır.

1980’lerde eskinin periferi bölgeleri ciddi bir dönüşüm geçirmiştir ve ilk kuşak gecekondularınınin maddi olarak durumları iyileşmiş, gecekondular alanları değer kazanmıştır. Kent merkezindeki yüksek nüfus artışı, yoğunluk ve merkezdeki eski yapıların yükselişe geçen orta sınıfın ihtiyaçlarını artık karşılayamaması nedeniyle, eski kentliler periferilerde inşa edilen yeni apartmanlarda yaşamaya başlamışlardır. Böylece orta sınıf, gecekondular bölgelerine yakın alanlarda inşa edilen blok yerleşimler gecekondular bölgelerine komşu olmuştur (Adaman ve Keyder, 2006: 21).

Orta sınıf, periferiyi kendi ihtiyaçlarına göre dönüştürmüştür ve bunun sonucunda kent periferisinin rant değeri artmıştır. Dolayısıyla 80’lerden itibaren homojen bir “gecekondular mahallesi” tanımı yapmak mümkün değildir. Karpat’a (2004) göre, Türkiye’de esas itibariyle 1983’ten sonra gecekonduların büyük bir bölümü kentin normal semtleri olmuştur. Zamanla kent çeperinin değerlendirildiğini, orta ve üst sınıflar tarafından da yerleşim bölgesi olarak tercih edildiğini görüyoruz. Orta ve üst sınıf kentin merkezindeki heterojen alanlardan kendi sınıfsal yapılarına denk insanlarla bir arada yaşamayı tercih ettikleri homojen alanlara kaymışlardır (Şen, 2005: 149).

Dönemin yeni kuşak göçmenleri, mülksüz ve köksüz yoksulları başka bir alternatifte yönelmiş, orta sınıfların terk etmeye başladığı iç mekânlara doğru kaymıştır. Kent merkezi ekonomik olarak gerileyen kesimlerin yerleşimine açılmıştır. Örneğin İstanbul’un merkez semtlerinden olan Galata, Cihangir, Tarlabası, Fener, Balat gibi yerler azınlıkların geçmişte fazlasıyla yaşadığı semtlerdir. Buralardaki azınlık kitle zaman içinde büyük oranda boşalmıştır (Şen, 2005: 147–148). Orta sınıfların da terk ettiği bu mekânlar maddi olarak dezavantajlı kesimlere açılmıştır.

Kent merkezindeki terk edilen alanlar yeni köksüz ve çıkışsız yoksulların yoğun olarak yerleştiği bakımsız çöküntü alanları olarak varlık göstermeye başlamıştır. İstanbul ve Diyarbakır başta olmak üzere, büyük kentlerdeki bu terkedilmiş alanlar genelde zorunlu göçe maruz kalmış kesimlerin yoğun bir şekilde yerleştiği semtler olmuştur. Ayrıca sokak çocukları ve kapkaç/esrar/fuhuş gibi yeraltında iş yapan kesim de burada kümelenmiştir (Adaman ve Keyder, 2006: 22). Yoksulluğun, çıkışsızlığın ve suçun yeniden üretildiği bu alanlar bu yapıyı süregelenleştirmiş, kent güvenliği açısından da riskli devamlı bir yapı üretmiştir. Bu koşullarda yeni çöküntü mahallelerinde doğan ve büyüyen yeni kuşağın suçla karışması, ahlaki gelişimlerinin sekteye uğraması, kullanılmaları, yer altına itilmeleri dışında bir çıkış olanağı yaratamaması beklenebilir bir sonuçtur.

Kent içindeki bu yeni “iç varoşlar”¹ ilk kuşak göçmenlerinin oluşturduğu gecekondu mahallelerinden oldukça farklıdır. İlk göçmen kuşağının büyük şehirlere yerleştiği dönemde köyle bağlantı hâlâ devam etmektedir. Mahalleler adeta kendi köyleri olarak yeniden üretilmekte, hemşeriler ve akraba dayanışmasının koruyucu kalkanı altında aşama aşama kentle bütünleşme sağlanmakta idi. Bu alanlardaki insanlar “köylü” olarak aşağılanıp ötekileştirilmenin yükünü taşımakla birlikte, şehirde tamamen yalnız değildiler. Eski gecekondu mahallelerinde suç yaygın değildi ve buralar güvenliği tehdit eden alanlar oluşturmamıştır. Daha çok kırsal ahlak ve değerlerin şehir çeperlerinde yeniden kurulduğu mahalleler olmuşlardır. Ancak ikinci kuşak şehirde tamamen yalnızdır. Köyden tamamen kopmuştur, hemşerilik ve akrabalık ilişkilerinin sağladığı sosyal networkten yoksundur. Olanca yalnızlığı, donanımsızlığı, sefaleti ile koca şehirle tek başına baş etmek zorundadır. Bu durum söz konusu kitlenin suç, ahlaki yozlaşma, yer altı dünyası gibi dinamiklerle temasını arttırabilecek sosyolojik bir atmosfer üretmektedir.

1990’larda özellikle zorunlu göç ile gelen yeni bir dalganın kentlere aktığını görmekteyiz. Bir milyonun üzerinde kişi Güneydoğu’da yaşanan silahlı çatışmalardan kaçmak için ya da kamu zoruyla zorunlu bir şekilde yaşadıkları kırsal alanları terk etmiştir (Adaman ve Keyder, 2006: 23). Terör nedeni ile bir nevi zorunlu göç etmek durumunda kalan göçmenler, evlerini, bağlarını, bahçelerini satıp paraya dönüştürmeye fırsat bulamadan adeta bir savaştan kaçır gibi kentlere göç etmişlerdir.

Yeni gelen kitle kent içi çöküntü alanlarına ve yoksul mahallelere yerleşmiştir. Bir ailenin veya çalışmaya gelmiş birkaç erkeğin sadece temel ihtiyaçları karşılayan bir evi paylaşması, ya da evin bir odasını kiralaması gibi durumlar görülmüştür (Adaman ve Keyder, 2006: 23). 1980’lerle birlikte tırmanışa geçen, 1990’larda pik yapan bu yeni yoksulluk biçimine “yeni kentli yoksulluk” (new urban poverty) denmektedir. Bu kavram hâkim üretim ve tüketim ilişkilerinin dışında “süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan ve dışlanan ırksal, etnik ve dinsel kimlikler” için kullanılmaktadır (Atılın, 2014: 80). Yeni göçler ile kentlerdeki yeni yoksulların yoğunluğu artmış, kesif bir halde kent içindeki çöküntü alanlarında yaşamaya başlamışlardır. İstanbul, Diyarbakır ve Adana gibi büyük şehirlerin yoksul ve harap mahallelerinde bir çeşit gettolaşma, varoşlaşma yaşanmaya başlamıştır (Adaman ve Keyder, 2006: 23).

¹ “İç varoşlar” kavramı Jan François Pérouse tarafından kullanılmıştır (Pérouse, 2014: 282).

Şehrin ayrışmasının bu denli keskinleşmesi kent merkezlerine kayan ama kimlik olarak kenarı temsil eden mahallelerin “mekânsal damgalanma”, “semt ayrımcılığı” gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin Çiçin, Tarlabası, Hacıhüsrev gibi mahalleler suçla karışan insanların mekânı olarak değerlendirilmektedir. 2010’dan bu yana kentsel dönüşüm alanı olan ve Ankara’nın merkezinde bulunan “Çiçin Mahallesi” için çoğunlukla Ankara’nın Teksas’ı, Harlem’i şeklinde suç merkezi tanımı yapılmaktadır (Atılğan, 2014: 65). Bu mahalle için üretilen damgalayıcı tanımlar büyük ölçüde Ankara’da Yenidoğan–Dikmen–Keklik, Elazığ’da Sanayi Mahallesi, İstanbul’da Hacıhüsrev–Gaziosmanpaşa gibi pek çok semt için de kullanılmıştır (Atılğan, 2014: 63). Ortalama kentliler için bu mekânlar barındırdıkları etnik kökenler, kentsel dokunun içine dahil olamama gibi sorunları nedeniyle “kentsel patoloji kaynağı”dır (Atılğan, 2014: 68).

4. Kentsel Dönüşüm ve Çevrenin Yeniden İnşası

2000’li yıllara gelindiğinde üzerinde durulması gereken en önemli problemlerden bir tanesi “kent yoksulu” olarak ön plana çıkan, kent içindeki çöküntü mahallelerinde deyim yerindeyse ayrı bir cumhuriyet olarak varlık gösteren gettolaşma problemi olmuştur. Bu gettolar kriminalite, yoksulluk, şiddet, uyuşturucu, ahlaki yıkım gibi patolojik faktörlerin oluştuğu zemin olarak işlev görmüşlerdir. 2000’li yılların hâkim temasını çoğunlukla büyük kentlerde görünür hale gelen kent yoksulluğu ve buna bağlı kentsel segregasyon ile baş etmek oluşturmuştur.

2000’li yıllar ayrıca Türkiye şehirlerinin siyasi, kültürel, sosyal morfolojisinin önemli ölçüde değiştiği, bir dönüşüm geçirdiği yıllardır (Erdi, 2015). Gecekondu sorunu, çarpık yapılaşma ve kentin ortasında bulunan çöküntü alanlarının ürettiği kronik sorunlar derin, uzun yıllara dayanan bir problem olarak şehirlerin göbeğinde varlık göstermektedir. Bu alanların dönüştürülerek; suç, ahlaki çöküntü, sistemden kopma, eğitimsizlik, altyapısızlık gibi sağlıksız koşullardan bireyi ve yeni jenerasyonu kurtarmak, şehirlerin bu kanayan yarasına yönelik köklü bir değişime girişmek tarihsel bir zorunluluk haline gelmiştir.

Sistemden ve kent ekonomisinden ayrışılarak giderek suç, eğitimsizlik, psikolojik sorunlar ve denetimsizliğin istilasına giren ve kendinden menkul adacıklar haline gelen mekânları yeniden ıslah ederek kentle bütünleştirme şüphesiz çok boyutlu, uzun zamana yayılacak, derinlikli, riskli bir total dönüşüm gerektirmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin 2000’li yıllarla birlikte koalisyon dönemini kapatıp, tek başına iktidar dönemine geçmesi bu süreci önceleyen altyapıyı kurmak

bağlamında ciddi bir avantaj yaratmıştır. Bu bir yanıyla riskli bir süreçtir. Nitekim daha öncesinde bu kadar bütüncül bir kentsel dönüşüm sürecinin altına girilmemesinin temel sebeplerinden birisi önceki hükümetlerin böyle bir süreç sonrasında oy verenlerden gelecek ters tepkiden ve buna müteakip seçim mağlubiyetinden korkmaları olmuştur (Erdi, 2015). Ancak bu bakış açısı 16.000 kişinin ölümüne ve 20.000 binanın yıkımına yol açan İstanbul'a yakın Marmara Denizi'ndeki büyük 1999 depremi ile tamamen geçersiz hale gelmiştir (Erdi, 2015). Sorun düzenlemelerle geçiştirilebilecek boyutu çoktan aşmıştır, yepyeni, bütüncül, çok boyutlu bir proje hayata geçirilmelidir.

Kentsel dönüşümün en önemli aktörlerinden bir tanesi iktidar partisi tarafından 2003 yılında yetkilerle donatılan ve ciddi bir hazine arsa portföyüne hâkim olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) olmuştur. 1984 yılında kurulan, 2001 ekonomik krizinin ardından Emlak Bankası'nın kapatılmasıyla fiilen işlevsiz hale gelen kurum, yeniden yapılandırılıp geniş yetkilerle donatılmıştır. Başbakanlığa bağlanan kuruma, uygulama ve karar mekanizmalarında özerklik verilmiştir. TOKİ, geniş kentsel alanlar üzerinde her türlü müdahaleyi yapabilecek hukuki altyapıya sahip olmuştur (Deneç Aysev, 2014). TOKİ kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. 2001 sonrasında konut ihtiyacına yönelik kendiliğinden geliştirilen ve sağlıklı sonuçlara yol açabilen, gecekondu gibi kontrolsüz yapıların önünü kesmek için alt gelir grubunun konut sorununu çözmeye yönelik pek çok yatırım gerçekleştirmiştir. Bu süreçteki asıl hedef “sağlıksız, güvensiz, yasadışı” yapılaşmayı kaldırarak “sağlıklı, güvenli, hijyenik” yapılar üretmektir (Deneç Aysev, 2014). Bu alanlarda alt yapı hizmetleri TOKİ tarafından sağlanmakta, okul, kreş, spor salonu, dini tesis, sağlık tesisi, ticaret mekânları, engelsiz yaşam merkezleri, kamu binaları, kütüphaneler, sevgi evlerine kadar pek çok ihtiyaç düşünülmektedir (TOKİ Konut Edinme Rehberi, 2010).

TOKİ'nin belediyelerle iş birliği içinde yürüttüğü “gecekondu dönüşüm/kentsel yenileme projeleri” kapsamında çöküntü alanları ve iç varoşların sağlıksız atmosferinden çıkartılan vatandaşların barınma sorunu iki şekilde çözülmektedir. Bunlarda bir tanesi “başka alana taşıyarak dönüşüm/yenileme”, diğeri “yerinde dönüşüm/yenileme” olmak üzere iki alternatif çerçevesinde yürütülmektedir (TOKİ Konut Edinme Rehberi, 2010). “Başka alana taşıyarak dönüşüm/yenileme” modelinde alan tasfiyesi, yeni konutların inşaatlarının tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmesinden sonra yapılmaktadır. “Yerinde dönüşüm/yenileme” metodunda ise hak sahiplerine yeni konutların yapımı tamamlanana kadar geçici konut tahsis edilmekte ya da kiralari belediyece ödenmektedir (TOKİ Konut Edinme Rehberi, 2010). Yapılar tamamlandığında uzun

vadeli ve düşük faizli borçlandırma yolu yoluyla hak sahipleri konutlara yerleştirilmektedir. TOKİ'nin alt gelir grubu konutları, çoğunlukla gecekondular ya da çöküntü mahallelerinde sağlıksız koşullarda yaşayan vatandaşlara tahsis edilmiştir (Deneç Aysev, 2014).

2000'li yıllardan itibaren yepyeni bir boyut kazanan kentsel dönüşüm projesi ile kent periferisinin daha iyi koşullarda yaşam olanaklarına ulaşması ve bu vesile ile rehabilite edilmesi hedeflenmiştir. Periferide yaşayan kitle için asgari bir yaşam alanı kalitesi üretmek hedeflenmiştir. Kentte; suç, mafyalaşmaya, çürümeye, ahlaki çöküntüye sebep olan ve adeta kendi koyduğu kurallarla kentten tamamen ayrı "karanlık" alanlar olarak kümelenen çöküntü mahallelerine müdahale edilmiş, bu bölgeler modern şehircilik ilkelerine göre yenilenmiştir.

Kentsel periferiye ilişkin ayrıksılık içeren yan anlamları, çevrede yaşayanların cehaletle, düşük yaşam kalitesi ile sefaletle ve kriminalite ile damgalayan hiyerarşik algıyı kırmak çok çetin bir iştir ve bu sürecin en önemli aşamalarından birisi şüphesiz çevrenin rehabilitasyonudur. Özellikle seksenlerden sonra "kent periferisi" kavramı kent merkezine mesafeden çok değerler üzerinden okunan bir algı olmuştur. Kentliler için "çevre"; kentli yaşama adapte olamayan "marjinal" yaşam biçimlerini, yeni kentsel yoksulluk ve yoksunluk biçimlerini ifade eden bir yaşam tarzıdır. Bu haliyle periferik kent yaşamı kentli yaşamının dışındadır, daimî "öteki"dir, "kirli"dir, "sağlıksız"dır, "patolojik"tir ve "potansiyel suçlu"dur. Bu hegemonik algıyı kırmak için çevreyi patolojik etkilerden arındırma bağlamında kentsel dönüşüm önemli bir adım olmakla birlikte yeterli değildir.

Kent periferisinin rehabilitasyonu meselesi salt fiziksel bir süreç olarak algılanarak, uyum ve rehabilitasyonun çok boyutlu aşamalarının es geçilmesi, kentsel dönüşümden etkilenen insanların yepyeni bir sürece adaptasyonda yalnız bırakılmaları periferinin rehabilitasyonunu şüphesiz eksik bırakacaktır. Eksik bırakılan alanlardan, patolojilerin yeniden kök salarak kendini üretmesi, yeni alanların zaman içinde ekonomik, kültürel, ahlaksal ve fiziksel olarak çöken mekânlara dönüşmesi beklenebilir bir sorundur.

Asgari ve insani koşullarda yaşamak salt fiziksel bir soruna indirgenmemeli ve genel bir kent kültürü haline getirilmeye çalışılmalıdır. İnsanlara daha iyi koşullar içinde yaşam alanı sağlamak meselenin sadece tek bir boyutudur. Uzun süre kent içinde ayrıksılaştırılan, kendilerine özgü bir kültür, algı, savunma biçimi, değerler ve yaşama bakış geliştiren bu insanların rehabilitasyonu ve kent ile bütünleştirilmesi uzun zamana yayılan, özellikle de yerel yönetimler

ve sivil toplum ile iş birliği içinde yürütülmesi gereken çok boyutlu bir uyum sürecini gerekli kılmaktadır. Çevre kültür ve değerlerini patolojik etkilerden ayıklayarak kendi özgünlüğü içinde muhafaza edip, kentin içselleştirdiği bir bileşen haline getirmek için uzun süreli, koordinasyon gerektiren süregelen bir çabaya ihtiyaç vardır.

5. Çevrenin Yeniden Kurulmasında Sivil Toplumun Rolü

Türkiye'nin yeni dönemdeki kentsel dönüşüm hamlesi periferinin kentle bütünleşmesi, kentliler arasındaki yaşam hiyerarşisini kırma açısından tarihi bir gelişmedir. Yoksunluk ve yoksulluk ilişkilerinin sağlıklı mekânlar üzerinden üretilerek süreğenlik kazandığı çevreye özgü kabul edilen kentsel patolojilerin kırılması bağlamında mekânın dönüştürülmesi ya da değiştirilmesi zorunlu bir adımdır. Ancak kentle uyumun sağlanması salt yapısal bir süreç değildir, bunun ekonomik, politik, toplumsal, kültürel pek çok boyutu vardır. Çok aşamalı bu bütünleşme ve uyum sürecinin tampon mekanizmalarından birisi şüphesiz sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerdir.

Hem yerel yönetimler hem de sivil toplum kuruluşları kentsel dönüşüm geçiren yeni kitleyle bire bir temas kurarak onların özgün ihtiyaçlarını belirleyebilme, bu ihtiyaçlar üzerinden merkezi yönlendirerek, eşgüdüm içinde politikalar yürütebilme esnekliğine ve kapasitesine sahiptir. Bu anlamda kentsel dönüşümün üreteceği yeni sürece adaptasyona yardımcı olmak ve rehabilitasyon programını geliştirmek bağlamında bu aktörlere büyük rol düşmektedir. Ancak Türkiye'de gerek sivil toplum kuruluşlarının gerekse yerel yönetimlerin bu konuda kapsayıcı bir vizyonu yoktur.

Sivil toplum kuruluşları, Türkiye'de kentsel dönüşüm sürecine başında bir ölçüde dahil olmuştur. Üniversiteler tarafından yetiştirilen şehir plancıları, projeleri şekillendiren mimar ve mühendisler sivil toplumla irtibat halinde projeleri üretmişlerdir. Kentsel dönüşümlerde ve kent planları yapılırken, ortaklık modeline sivil toplum kuruluşları da entegre olmuştur (Zamanov ve Bahçelioğlu, 2013: 14). Kentsel dönüşüm ile sosyal dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla, yeni sakinlerin bu yeni yaşam modeline olan uyumunu artırmak açısından başlangıçta sivil toplum kuruluşlarının sahip oldukları bilgi ve deneyimlerden yararlanılmıştır (Görün ve Kara, 2010: 145). Örneğin Kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı bölgelerde kurulan İstanbul'da Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği, Akadlar Kültür ve Dayanışma Derneği, Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahalleleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Kartal Kentsel Geliştirme Derneği; Bursa'da Doğan Bey Kentsel Dönüşüm Derneği; Malatya'da Beydağı

Yamaçları Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği gibi dernekler, meslek odaları, akademisyenler ve diğer sivil toplum örgütlerinin kentsel dönüşüm projelerinin aleyhinde ya da lehinde yürüttükleri faaliyetler yeni sürece uyumlanan halk açısından kendini ifade etme olanağı doğurmuştur.

Sivil Toplum Kuruluşlarının sürecin içine katılması vesilesi ile dönüşüme uğrayan bölgelerin sakinleri sürece dahil edilmiş ve uygulamalar hakkında bilinçlendirilmişlerdir. Bu oluşumlar aynı zamanda karar vericileri yerel halkın talep ve beklentileri ile karşılaşmalarına vesile olarak çeşitli düzenlemelere sebebiyet vermiştir. Kentsel dönüşüm sürecine dahil olan halk sürecin doğrudan bir parçası olabilmış, kendi hayatını yakından ilgilendiren çok önemli bir süreçte dışlanmışlık duygusu yaşamasının önüne geçilebilmiştir (Görün ve Kara, 2010: 156). Ancak daha sonrasında sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı var olan enerjilerini bu sürece “muhalif olmak” dışında başka bir alana kaydıramamışlar, katkı sunan alternatif vizyonlar üretmekte yetersiz kalmışlardır.

Çağdaş yerel yönetim anlayışı, artık yerel yönetimleri de adeta bir sivil toplum kuruluşu gibi görmektedir. Özellikle 2004 yılından sonra atılan çok önemli adımlarla gerçekleştirilen yerel yönetimler reformu ile yerel yönetimler adeta bir sivil toplum kuruluşu işlevi ile de donatılmıştır. Yerel yönetimler kentsel dönüşüm olgusu ile birlikte dönüşen çevrenin şartlarına adapte olabilmeleri bağlamında bireylere bir tampon mekanizma yaratacak işleve sahiptirler. Çevrenin yeniden organizasyonu sürecinde yeni bölgenin dinamiklerini, yeni yerleşimcilerin karşılaştıkları uyum problemlerini tespit edebilen ve bunlara yerinde müdahalede bulunabilen temel kurum olarak belediyeler ön plana çıkmaktadır. STK'lar yerel yönetimlerin bu avantajlarını, kendi çalışma alanlarını geliştirmek, doğru kişilere ulaşabilmek, bölgede tespit edilmiş önemli sorunları çözmek için yerinde müdahaleler ve çalışmalarda bulunmak için kullanabilecek imkana sahiptirler.

Bireyin mekân değiştirmesi sadece fiziksel bir olgu değildir. Çevrenin rehabilitasyonu süreci özellikle bireylerin yerlerini değiştirmek zorunda kaldığı uygulamalarda birtakım problemleri de yanında getirmektedir. Çöküntü mahallelerinde yaşayanlar oradaki gecekondualarının yıkılması ile birlikte daha iyi olanaklara kavuşmuşlar ancak mahalle içinde yıllarca geliştirdiği dayanışma örüntülerini ve destek mekanizmalarını kaybetmişlerdir. Ayrıca gecekondualarda yaşanan halk bu yeni gelişmiş düzenin ve konforun getirdiği birtakım maliyetleri karşılamakta zorlanabilmektedir. Gecekondualarda çalışanların çoğu geçici ya da güvencesiz çalışmaktadırlar (Kentleşme Şûrası, 2009: 37).

Yeni destek mekanizmalarının kurulması, yeni istihdam alanlarının yaratılması bu insanların içinde buldukları yeni dünya ile adaptasyon geliştirebilmesi için sivil toplum kuruluşları ve belediyelerin iş birliği içinde yürütecekleri “sosyalleştirme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon” programlarına ihtiyaçları olacaktır. Bu alan yeni “toplumun bir parçası haline gelme; kişinin aile, okul, mesleki örgütler gibi içinde yer aldığı toplumsal kurumların ve genelde yaşadığı kültürel ortamın kendisinden beklediği şekilde davranmayı ve diğer bireylerle uyum içinde yaşamayı öğrenme süreci”ni ifade etmektedir (Es, Başkurt ve Zengin, 2013: 33).

Yeni yaşam biçimine geçiş ekonomik yükler getirmektedir. Bununla birlikte düzenli hayatın getirdiği yeni dinamiklerle baş etmek konusunda rehberlik, kılavuzluk ve danışmanlık eğitimi oldukça önemlidir. Kentsel dönüşüm sürecine tabii olanların her şeyiyle yepyeni olan bu dünyayla tanışıp hemhal olmalarına destek olunması noktasında STK’ların fonksiyonu oldukça önemli olacaktır. Belediyelerin “yardım etme ve gözetleme” faaliyetlerini bu alanda yoğunlaştırmaları önemlidir. Sisteme entegrasyonun tamamlanabilmesi için sosyo-ekonomik durumlarını izlenmesi ve belediyelerin asgari yaşam sınırında olanlara gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi, tekerlekli sandalye gibi yardımlarda” bulunması ciddi bir destekleyici mekanizma işlevi görebilecektir (Es, Başkurt ve Zengin, 2013: 33). “Yerel halkın sosyo-ekonomik profilinin çıkartılması, sosyo-fizikî mekân ihtiyaçlarının tespit edilmesi, proje geliştirme sürecine katılımının sağlanması, kentsel dönüşüm nedeniyle yerinden edilen kesimlerin yeniden yerleşim sonrası izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılması” sivil toplum ve belediyelerin el birliği ile yürütebileceği çalışmalardır (Es, Başkurt ve Zengin, 2013: 34).

Yaşam alanları çevresinde yeni istihdam olanaklarının yaratılması, dışlanma ve ayrımcılığı önleme ile ilgili projelerin geliştirilerek uygulanması, meslek eğitim kurslarının verilmesi; kadınlar, yaşlılar, gençler, engelliler gibi spesifik grupları hedef alan faaliyetlerin yapılması gibi sivil toplum eksenli çalışmalar kentsel uyumu destekleyecek aktivitelerdir. Suça karışmış, madde kullanan ya da eğitimini yarım bırakmış çocukların rehabilitasyon ve oryantasyonunun sağlanması, psikolojik destek birimlerinin kurulması, gençlerin toplu aktiviteler, etkinlikler ve sosyalleşme çalışmaları ile desteklenmesi, yönlendirme ve destek sisteminin kurularak sürdürülmesi, toplumun bütün kesimini hedef alan halk eğitim programlarının örgütlenmesi ekonomik, toplumsal ve sosyal dışlanmanın kırılması bağlamında oldukça önemlidir. İnançın insan üzerindeki sağaltıcı etkisi düşünülerek Peygamberimizin hayatını anlatan etkinliklerin, kuran kurslarının, dini bilgiler yarışmalarının

özendirilmesi gibi aktiviteler de hem STK'lar hem belediyeler eliyle yürütülebilir.

Toplumsal yaşamın önceliklerine ağırlık veren sosyal içerikli çalışmalar kapsamında çeşitli etkinlikler gerçekleştirilebilir. Buna uygun olarak, bir arada yaşama kültürünü destekleyen bilgilendirme programlarının hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca gençlere, çocuklara ve farklı gruplara yönelik spor ve sanat faaliyetlerinin özendirilebilmesi konusunda bir yol haritası belirlenebilir. Halkın kentsel hizmetlerden yararlanma konusunda bilinçlendirilmesi dikkate alınması gereken bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hülasa, toplumun bütün kesimlerini içine alacak halk eğitim programları, halkın kent hayatı hakkında bilinçlendirilmesi, katılımçılık kültürünün oluşturulması ve daha yapılabilecek pek çok faaliyet için sivil toplum kuruluşlarının varlığı oldukça önemlidir.

Faaliyet alanlarını en iyi tespit edebileceğimiz yer sahalardır. Sivil toplum ise direkt sahada olabilen ve hedef kitleyle temas kurabilecek bir aktördür. Periferinin kentle bütünleşmesi ve kentsel hiyerarşinin kırılması ekonomik, sosyal, toplumsal, kültürel bütün boyutları ile ele alınması gereken bütüncül ve uzun soluklu bir süreci gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda da söz konusu kitle ile dinamik ve yüz yüze iletişim geliştirerek, onların ihtiyaçlarına sahanın içinde temas ederek, çözüm üretme konusunda hayati işleve sahip ana aktör yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıdır.

6. Sonuç

Kentsel dönüşümün eş güdüm içinde ilerleyecek Periferinin kentle bütünleşmesi çok boyutlu, bütünlüklü ve uzun zamana yayılmış bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Mekânın revize edilmesi ya da değiştirilmesi bu projenin ilk ve en büyük adımındır. Revizyon süreci sadece fiziksel boyutta gerçekleştirilirse, sosyal ve psikolojik olarak desteklenmezse başarılı olamaz. Kentsel dönüşüm sebebi ile yer değiştirmenin doğuracağı yeni sorunların, uzun yıllar bir mahalle kültürüne intibak eden insanların, koşullar daha iyi olsa bile site hayatına alışma sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Çevrenin kentleşme ekseninde dönüştürülmesi çok boyutlu intibak programlarının hayata geçirilmesi ile mümkündür. İnsanın yeni bir yaşama intibakını sağlayabilmek için öncelikle onun aidiyet hissini güçlendirecek mekanizmaların devreye sokulması, yeni hayatı sürdürmesine yardımcı olacak ekonomik destek sisteminin yaratılması, ihtiyaçlarının ve taleplerinin iyi izlenmesi, çeşitli yaş ve hedef gruplarına

yönelik eğitim programlarının hazırlanması, kentteki açık alanlara erişimini kolaylaştıran bir kentsel sistemin kurulması, psikolojik destek sağlanması gibi pek çok çalışma gerçekleştirilmektedir.

Mekân, birtakım değerlerin, temsillerin ve iktidar ilişkilerinin tezahür ettiği bir sosyal yapıdır ve bu yüzden mekân olgusunu tam anlamıyla irdeleyebilmek için sistemli ve çok boyutlu bir analiz yöntemi geliştirmek gerekir. Kırsal alanlarda yetişen kişiler genellikle kentle ve banliyöyle başa çıkacak gerekli bilişsel beceriden yoksun olurlar; benzer şekilde banliyöde yaşayan biri de kırsal kesim ya da iç-kentle başa çıkacak yeteneklerden yoksun olabilir. Bir kentsel sistemde yaratılan çevre türü, çevrede yaşayanların hangi bilişsel becerilerinin gelişeceğini belirler. Daha fazla sosyal ve mekânsal adalet sağlayan bir kent politikası oluşturmak bağlamında özellikle her tür nostaljik ya da oryantalist basmakalıp düşünceden sıyrılmış bir kentsel yaklaşımı benimseyen STK'lara büyük rol düşmektedir.

Bir kentsel sistemde bölgesel örgütlenmeleri oluşturan çeşitli doğal güçler vardır: akrabalık, etnik gruplaşmalar, ortak değer sistemlerine sahip topluluklar. Bu güçler sabit kalmaz, örneğin etnik gruplar ya da akraba toplulukları zamanla çözülürler. Bunlar yerine toplumsal örgütlenmeye dayalı başka yapılanmalar ortaya çıkabilir, ki kentsel sistemin daha iyi işlemesine giden yolda bu husus büyük önem taşır. İyi işleyen bir örgütlenme, çatışmaları asgariye indiren, topluluğun tutarlılığını azami düzeye çıkararak bir oluşumdur. Bölgesel örgütlenme, kentsel sistem içinde çeşitli işlevler üstlenebilir. Herhangi bir bölgesel örgütlenme kentsel sistemin dinamiklerine tepki verecek şekilde tasarlanmalıdır. Mekânsal biçimleri ve toplumsal süreçleri yönlendiren politikaları, belli bir sosyal hedefe ulaşmak amacıyla uyumlu bir şekilde kullanacak bir bölgesel örgütlenme modeli elzemdir. Böylece, kent sistemi içindeki kültürel evrimin, kısmen, içinde barındırdığı fiziksel ve toplumsal uyarıların yeniden düzenlenmesi yoluyla oluşacağını düşünebiliriz.

Sivil toplum ve yerel yönetimlerin yönlendirmesi ile merkez-sivil toplum-yerel yönetimler iş birliğiyle gerçekleştirilecek çalışmaların sayısı çok çeşitlidir. Bu bağlamda bölgenin özgün ihtiyaçları, göç eden ya da yaşam alanı değişen kitlenin sosyo-ekonomik profilinin doğurduğu beklentilerin tespit edilmesi öncelikli olarak gereklidir. Böylece el birliği ile gerçekleştirilecek bir sağaltılma çalışması ekseninde çevrenin yeni hayata uyumu ve köklü bir tarihe uzanan değer erozyonu sürecinin aşama aşama çözülmesi mümkündür.

Bu yeni toplumsal örgütlenmenin kurulabilmesi açısından en elverişli konumda bulunanlar yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Nitekim onlar bölge insanı ile temas etme, çeşitli grupların ihtiyaçlarını tespit etme ve bu bağlamda merkezi idareye halkın taleplerini taşıma noktasında en avantajlı konumda bulunan kurumlardır. Çünkü her şeyden evvel her bölge ve bu bölgenin yeni yerleşimcileri arasındaki etkileşim kendine özeldir ve her alanın ürettiği ihtiyaçlar ve öne çıkan sorunlar ayrıdır. Bunların ayrı ayrı izlenerek sivil toplum ve yerel yönetimlerin el birliği içinde her bölgeye özel farklı projeleri hayata geçirmesi ile kentsel dönüşüm tam anlamıyla başarıya ulaşacak ve kent bütünleşmesini sağlamak açısından tarihsel bir eşik aşılmış olacaktır. Sivil toplum kuruluşları kentlileşme tarihi açısından Türkiye'nin çok önemli bir süreçten geçtiğini yeterince idrak edememiş bulunmaktadır. Bundan sorası için uyum sürecine yapıcı ve çok daha aktif bir şekilde dahil olması önemlidir. Sivil toplumun temel bir aktör olarak içinde bulunduğu çok boyutlu uyum programları hayata geçirilmediği sürece kentsel dönüşüm salt fiziksel bir süreç olarak kalacak, kentsel bütünleşme adına ortaya konan büyük dinamizm ve çaba tam karşılığını bulamayacaktır.

Kaynaklar

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006), *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı (2002-2006)*, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- Akçay F. (1974), *Zeytinburnu: Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti*, İstanbul: Celikcilt Matbaası.
- Aslan, Ş. ve Erman, T. (2016), Bir Zamanlar İstanbul’da Gecekondu Vardı: Günlük Basında Şehrin Gecekonduyla İmtihanı, (Ed.: D., Ö. Koçak ve O., K. Koçak), *İstanbul Kimin Şehri?: Kültür, Tasarım, Seyirlik ve Sermaye*, s. 115-144, İstanbul: Metis Yayınları.
- Atılğan, E., Ü. (2014), Çinçin’den Subay, Polis Çıkmış mı ki Ben Olayım: Damgalı Mekânlar, (Ed.: F., Ş. Cantek), *Kenarın Kitabı Arada Kalmak Çeperde Yaşamak*, s. 61-88, İstanbul: İletişim.
- Ayata, S. (2002), *Joys of Suburbia, Fragments of Culture*. New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press.

- Bartu Candan, A. ve Kolluoğlu, B. (2008), Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and A Public Housing Project in Istanbul, *New Perspectives on Turkey*, 39, s. 5-46.
- Castree N, Rogers A. ve Kitchin R. (2013), *The Dictionary of Human Geography*, Oxford: Oxford University Press.
- Çağlar, K. ve Öncü, A. (1994), Globalization of a Third-World Metropolis: Istanbul in the 1980's Review, *A Journal of Fernand Braudel Center*, 17(3), s. 383-421.
- Danış, D. ve Perouse J., F. (2005), Zenginliğin Mekânda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler, *Toplum ve Bilim*, 104, s. 92-103.
- Demir, K. ve Çabuk, S. (2010), Türkiye'de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(28), s. 193-215.
- Deneç Aysev, E. (2014), Türkiye Kentlerinin Mekânsal Üretiminde TOKİ Etkisi, *Mimarlık Dergisi*, 338, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=392&RecID=3443>, (Erişim Tarihi: 23.012.2019).
- Duman, T. (2014), Kenar Mahallede Gündelik Hayat, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Erdi Lelandais, G. (2015), Türkiye'de Neoliberal Muhafazakarlık Etkisinde Kentleşme, Londra: Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi, 4(7), s. 53-69.
- Erginöz, M., A. (2002), "Cumhuriyet Donemi İstanbul Yerleşmeleri," *İstanbul Dergisi*, 6.
- Erman, T. (2004), Gecekondu Çalışmalarında Öteki Olarak Gecekondu Kurguları, *European Journal of Turkish Studies: Social Sciences on Contemporary Turkey*, 1, <https://ejts.revues.org/85>, (Erişim Tarihi: 21.02.2019).
- Es, M., Başkurt, M. ve Zengin, E. (2013), Kentsel Yoksulluğun Önlenmesinde Sosyal Belediyecilik Uygulamaları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), s. 21-39.
- Friedmann J. ve Alonso, W. (1964), *Regional Development and Planning*, Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Friedmann, J. (1972), A General Theory of Polarized Development, (Ed.: N., M. Hansen), *Growth Centers in Regional Economic Development*, s. 82-104, New York: The Free Press.

- Friedmann J. ve Wulff, R. (1976), *The Urban Transition*, Londra: Edward Arnold.
- Geniş, Ş. (2007), Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul, *Urban Studies*, 44, s. 771-798.
- Gönüllü, G. (2015), Siyaset ve Kültür Ekseninde Göç Gecekondu İlişkisinin Tahlili: 1950'den 80'lere İstanbul'a Göç, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), s. 133-163.
- Görün, M. ve Kara, M. (2010), Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Girişimcilik Bağlamında Türkiye'de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), s. 139-164.
- Gülener, S. (2007), Türk Siyasetinde Merkez Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Bilgi*, 14, s. 36-66.
- Harvey, D. (2013), *Sosyal Adalet ve Şehir*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karpat, K. (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K., H. (2004), The Genesis of the Gecekondu: Rural Migration and Urbanization (1976), *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue, NO: 1 - Gecekondu, <http://www.ejts.org/document54.html>, (Erişim Tarihi: 21.12.2019).
- Kentleşme Şurası (2009), *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu*, 7, Ankara: TC. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Keyder, Ç ve Öncü, A. (1993), *Istanbul and the Concept of World Cities*, İstanbul: Friedrich Ebert Foundation.
- Kılınc, Z. A. ve Bezci, B. (2014), Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), s. 323-344.
- Koyuncu, A. (2011), 1980'den Sonra Kente Göç Edenlerin Tutunma Yolları: Konya Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Öncü, A. (1997). The Myth of the Ideal Home Travels Across Cultural Borders to Istanbul, Space, (Eds.: A. Öncü and P. Weyland), *Culture, Power: Struggles Over New Identities In Globalizing Cities*. s. 56-72, London: ZED.
- Periferi. (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb0a926b8d4d8.06421240, (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

- Pérouse, J. F. (2014), *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri*, İstanbul: İletişim.
- Sennett, R. (2014), *Yabancı*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Shils, E. (2002), Merkez ve Çevre, (Çev.: Y. Z. Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü*, 70, s. 86-96.
- Sönmez, M. (1996), *İstanbul'un İki Yüzü, 1980'den 2000'e Değişim*, Ankara: Arkadaş.
- Şen, B. (2005), Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrıştırma Biçimi, (Ed.: H. Kurtuluş), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*, s. 127-159, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Şenyapılı, T. (2006), *Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü, 1923-1960*, İstanbul: İletişim.
- Tekeli, İ. (2014), *Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminden Öğrenebileceklerimiz*, Ankara: TEPAV.
- TOKİ Konut Edinme Rehberi (2010), *Geleceğin Türkiye'si İçin Geleceğin Kentlerini Kuruyoruz*, <https://www.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/30102016231116-pdf.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- Yönder, A. (1998), Implications of Double Standards in Housing Policy: Development of Informal Settlements in Istanbul, Turkey, (Eds: E. Fernandez and A. Varley), *Illegal Cities. Law and Urban Change in Developing Countries*, s. 55-68, New York: Zed Books.
- Zamanov, A ve Bahçelioğlu, İ. (2013), *Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Aktörleri ve Ortaklık Modeli*, http://ayazzamanov.weebly.com/uploads/2/5/4/0/25407348/488paper_final.pdf, (Erişim Tarihi: 22.12.2019).